

Vanhushoivapolitiikan uusfamilismi ja omaisettomat hoivan tarvitsijat

Ihmettelen väitöskirjassani (Ahosola 2018) missä tutkimuksen kentällä ovat sellaiset vanhat ihmiset, joilla ei ole informaalia hoivaa, omaisia, ulottuvillaan. Samoin etsin heitä pääasiassa turhaan vanhuspolitiikan asiakirjoista ja vanhustyön kehittämisen areenoilta. En oikein löydä heitä mistään, ja kuitenkin arkikokemus samoin kuin julkinen keskustelu osoittavat, ettei suinkaan kaikilla hoivan tarvitsijoilla ole omaisia lähellään. Pohdin tässä *lectio praecursoriaani* perustuvassa kirjoituksessa, miksi omaisettomat hoivan tarvitsijat eivät ole kiinnostuksen kohteena virallisten instituutioiden tuottamissa teksteissä ja millaisiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin tämä näkymättömyys on yhteydessä. Toivon näin osaltani antavani eväitä muutokselle kohti tasa-arvoisempaa ja tarkkanäköisempää vanhuuden ymmärtämistä niin tutkimuksessa kuin yhteiskunnallisessa ja vanhushoivapoliittisessa ajattelussa.

Suvi Ronkainen tutkijakollegoineen käsittelee tutkimuksen hiljaisia paikkoja artikkelissaan kirjassa *Tutkimuksen kansallinen tehtävä* (Ronkainen, Suikkanen & Kunnari 2014). Tiedonintressin kääntöpuolena on intressi olla tietämättä joitain asioita. Tämä puolestaan voi juontua monen tyyppisistä asioista. Vahvat päämäärähakuiset tiedon tarpeet voivat syrjäyttää muita. Jotakin tietoa ei ehkä arvosteta tai siitä ei välitetä tarpeeksi, jos se ei nivoudu yhdenkään toimijatahon intresseihin, eikä käänny hyödyksi. Jotkut teemat jäävät pimentoon siksi, että senhetkiset vahvat tiedonintressit peittävät tiedon alan näkyvistä eikä tietämättömyyttä edes tunnisteta. Joistakin teemoista ei haluta herättää keskustelua esimerkiksi siksi, että ne

katsotaan talouden kannalta riskialttiiksi. (Ks. Ronkainen ym. 2014, 99–100.)

Edellä mainituista syistä useampikin saattaa selittää omaisettomien, virallisen hoivan avulla selviytyvien vanhojen ihmisten näkymättömyyttä tutkimuksessa. Tutkimus on usein riippuvaista rahoituksesta, jota puolestaan ohjailevat erilaiset tiedepoliittiset intressit. Tutkijoita kannustetaan tuottamaan nopeasti hyödynnettävää tietoa. (Ronkainen ym. 2014.) Omaisettomien hoivan tarvitsijoiden aseman ja toimijuuden parantaminen on kuitenkin haastava sosiaalinen kysymys, joka verrattuna esimerkiksi omaishoitoon haastaa myös julkista taloutta eri tavalla. Johtuuko tästä, että omaishoivan arkea on tutkittu ansiokkaasti, kun taas harvemmassa ovat tutkimukset, joissa kiinnostuksen kohteena on arki ilman omaishoivaa?

Myös vanhuusiän yksinäisyyttä on tutkittu varsin monipuolisesti, mutta mahdollista informaalin hoivan puutetta ei ole yleensä nostettu esille näissä tutkimuksissa (ks. kuitenkin esim. Zechner & Sointu 2009). Vaikka yksinäisyys ei ole sama asia kuin informaalin hoivan puuttuminen, on se kuitenkin usein yhteydessä yksinoloon ja merkittävien ihmissuhteiden menetyksiin (esim. Tiilikainen & Seppänen 2017) ja siten myös informaalien hoivaverkoston ohuuteen (Zechner & Sointu 2009).

Entä missä ovat virallisen hoivan avulla selviytyvät vanhuksat vanhushoivapoliittisessa ohjauksessa ja suunnittelussa? Tuon väitöskirjassani esille, että vanhuspoliittisissa ohjausasiakirjoissa vanhoilla ihmisillä on yleensä perhe, jonka olemassaolo ja resurssit mahdollis-

tavat erilaiset hyvinvointipoliittiset ratkaisut. Myös vanhustyön kehittäminen perustuu usein oletukselle infomaalin hoivan saatavuudesta, ja suuri osa kehittämisestä itse asiassa kohdistuu juuri tämän resurssin saamisesta mukaan vanhushpalveluiden tuottamiseen. Tutkimukseni mukaan virallisen hoivan avulla selviytyvät vanhuksat jäävät vanhushpolitiikan asiakirjoissa sivurooliin. Toisin, tiukemmin sosiaalisen tasa-arvon ja sosiaalisten oikeuksien kautta ajateltuna, kuitenkin juuri he virallista, julkista hoivaa eniten tarvitsevana voisivat olla vanhushpoliittisten ratkaisujen ja hoivapalveluiden kehittämisen keskiössä.

Näkymättömyyttä kehystää se, että vanhushpalveluita ja vanhojen ihmisten hyväksi tehtävää hoivatyötä on kaiken kaikkiaan kehitetty varsin mittavasti viimeisten vuosikymmenten aikana. Lukiessa kuntien vanhushpoliittisia suunnitelmia 2000-luvun alusta aina tähän päivään on helppo huomata, miten paljon ensinnäkin osaaminen näiden suunnitelmien tekemisessä on jo tässä ajassa lisääntynyt. Uusimmat strategiat ovat hyvin jäsenneiltyjä, kattavilla taustatiedoilla varustettuja sekä visuaalisesti taitavia. Ne pohjautuvat valtakunnallisiin ohjausasiakirjoihin, kuten ikääntyvien palveluiden laatusuosituksen ja vanhushpalvelulakiin.

Myös itse kehittämistyö, sen mallit, välineet ja raportointiosaaminen ovat kehittyneet valtavasti. Uusimpaan tietoon pohjautuvat toimintatavat ovat vaatineet jalkautuakseen paljon kehittämistyötä. Koska juuri hankkeet ja projektit ovat keskeisiä välineitä kehittämisessä, vanhushpalveluiden kehittämishankkeisiin onkin käytetty paljon resursseja, sekä julkista rahaa että esimerkiksi rahapeliuottojen kautta kertyvää rahaa. Kehittämisen valtakunnalliset painopisteet ohjaavat kehittämistä erityisesti kotona asumisen tukemiseen, teknologiaan sekä omaishoivaan.

Myös tutkittu tieto on lisääntynyt huomattavasti tänä aikana. Vanhustyötä koskevia tutkimuksia ja opinnäytteitä tehdään yliopistoissa, ammattikorkeakouluissa ja sektoritutkimuslaitoksissa. Tutkimusperusteisuutta koroste-

taan opetussuunnitelmissa, näyttöön perustuvia menetelmiä opetellaan uusien vanhustyön ammattilaisten koulutuksessa, ammatillisessa täydennyskoulutuksessa ja käytännön vanhustyössä. Myöskään tästä kaikesta uudesta tutkimustiedosta, tai edes sen käytäntöön saamisesta, ei kuitenkaan ole paljoakaan apua omaistomien vanhojen ihmisten aseman esiin nostamisessa niin kauan kuin informaalin hoivan puuttumisen merkitystä ei nosteta esille.

Institutionaalisen etnografian kehittäjä Dorothy Smith puhuu hallinnan koneistosta (*engl.* ruling apparatus), johon hän laskee ainakin hallinnon, koulutuksen, professiot ja sivistyneistön ja siten myös tieteen lähestymistavat ja tekijät (Smith 1990). Edellä kuvatut tutkimuksen, hallinnon ja kehittämisen toimijat kuuluvat siis institutionaalissa etnografiassa tähän hallinnan koneistoon. Kutsutaan siis jatkossa heitä – tai meitä – hallinnan koneistoksi. Smithin mukaan hallintakoneisto ohjaa ja rajaa käyttämällään kielellä ja tuottamallaan teksteillä sitä mistä puhutaan ja millaisin käsittein, kategorioin ja sanastoin. Edellä kuvatun perustella omaistomien hoivan tarvitsijoiden asema ja toimijuuden mahdollisuudet sekä informaalin hoivan puuttumiseen liittyvät kysymykset näyttävät pitkälti ulkopuolelle rajatuilta.

Entä miltä näyttää jokapäiväinen elämä hallintakoneiston ulkopuolella? Kun kuunnellaan kansalaisia, niin vanhustyön maisema näyttää toisenlaiselta. Esimerkiksi lehtien yleisönosastokirjoitukset valottavat usein ihmisten jokapäiväistä elämää ja kokemusmaailmaa kiinnostavasti ja ovat tutkijan näkökulmasta huomionarvoisia. Muutamia vuosia sitten huonot kokemukset keskittyivät erityisesti laitostyyppisen hoivan rutiineihin ja resurssipulaan. Viimeksi kritiikin keskiössä ovat olleet ainakin kotihoiton tarkasti ohjelmoitu arki ja siitä huolimatta tapahtuneet unohdukset sekä hoitajien vaihtuminen ja pikaiset käynnit.

Viime vuoden alussa sanomalehdessä (Helsingin Sanomat 13.1.2018) ilmestyneessä kotihoiton ongelmiin keskittyneessä lehtiartikkelissa kotihoiton työntekijät olivat erityisen

huolissaan niistä vanhuksista, joilla ei ole omaisia auttamassa ja huolehtimassa. Heidän mukaansa ne, joilla on vaativa omainen, saavat parempaa hoitoa. Ammatillisen hoivatyön tekijät näkevät siis tilanteen, jossa kaikilla vanhoilla ihmisillä ei ole omaista huolehtimassa. Kun sekä vanhuspolitiikan ohjaus että toimintakäytännöt asettuvat kuitenkin tukemaan ”omaisolettamaa” (Kalliomaa–Puha 2017), tämä aiheuttaa ristiriitaa ja eettistä kuormaa ammatillisen hoivatyön tekijöissä. Voivatko he huolehtia omaisettomista hoivan tarvitsijoista niin hyvin kuin haluaisivat, kun tämä tapahtuu vailla näkyvyyttä ja ikään kuin vailla lupaa ja tunnustusta? Ohjataanko siihen resursseja?

Omaiskysymys vanhuspalveluissa on äärimmäisen moniulotteinen ja siinä risteilevät moninaiset intressit. Tämä moninaisuus jää huomiotta silloin kuin omainen nähdään yksiselitteisesti ainoastaan informaalin hoivan antajana. Omaisille on toki paljon tehtävää vanhustyössä, kuten lukuisat aiheesta tehdyt tutkimukset ja kehittämishankkeet osoittavat. Vanhalle ihmiselle omien läheisten ihmisten tuoma turva ja läheisyys on usein hyvin tärkeää. Vapaaehtoisten toimijoiden joukko on suureksi avuksi vanhustyön elävöittämisessä. Kaikista omaisoletetuista ei kuitenkaan ole omaisiksi, informaalin hoivan antajiksi. Myös hyvin vanhoja ihmisiä haastateltaessa saattaa tulla eteen tilanne, jossa iäkäs haastateltava pitää huolta läheisestään, eikä päinvastoin.

Institutionaalisen etnografian lähestymistapa on käyttökelpoinen tarkasteltaessa kuilua, joka vallitsee virallisen tiedon (ks. virallisen ideologia, Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000) ja arki kokemuksen välillä. Voidaan kysyä, mitä institutionaaliset diskurssimme rajavat ulkopuolelle, niin että sitä ei nähdä, eikä siitä ei ole asianmukaista puhua? On hyvä pohtia, eläkö hallintakoneisto hiukan omaa elämäänsä, kategorisoi, ohjailee ja koordinoi toimijoita sen ulkopuolella, mutta on samalla näiden kategorioidensa ja diskurssiensa rajoittama, Dorothy Smithiä mukaillen. Näyttää siltä, että

kun kyseessä ovat omaisettomat hoivan tarvitsijat, heidän suuntaansa ei ole katsottu tai että katse on jopa käännetty pois.

Monien tutkijoiden tunnistama kehityskulku on vanhushoivapolitiikan familisoituminen, eli katseen kääntäminen erityisesti omaisten ja läheisten suuntaan vanhushoivapolitiikassa suunnittelussa ja vanhuspalvelujärjestelmän kehittämisessä. Yksi väitöskirjani tulos on, että vanhuspolitiikan ohjausasiakirjoissa perheen ja läheisten olemassaolo nähdään usein luonnollisena taustaoletuksena hoivapolitiittisille ratkaisuille. Familistisen käänteen tapahtuminen voidaan todeta kielellisen tarkastelun lisäksi myös tilastojen valossa sekä käytännön toimintamalleissa ja jopa lainsäädännössä, kuten Laura Kalliomaa–Puha (2017) on osoittanut. Esimerkkinä palvelujärjestelmän omaisolettamasta toimii tapaus, jonka kollegani kertoi tapahtuneen yhden kunnan vanhuspalveluiden esittelytilaisuudessa väitöskirjani tekemisen alkuajoilla. Tilaisuuden loputtua yksinäinen iäkäs miesosallistuja oli tullut avoimen kiinnostuneena kysymään ”mistä niitä omaishoitajia saa?” Omaishoito oli esitelty yhtenä tasavertaisena ja ikään kuin kaikille mahdollisena kunnan palveluna muiden joukossa.

Palataan alkuperäiseen ihmettelyyn: Miksi omaisettomista vanhoista ihmisistä ei puhuta vanhuspolitiikassa suunnittelussa eikä juuri tutkimuksessakaan. Mistä tämänkaltaisen ohjautuminen kertoo? Miksi toiset aiheet keräävät enemmän tutkimushankkeita ja -rahoitusta, kuin toiset? Eihän voi ajatella, että informaalin hoivan puuttuminen olisi merkityksetön ilmiö, kun toisaalla vanhuspolitiikassa tavoitteiden asettelussa nimenomaan korostetaan informaalin hoivan tärkeyttä. Näyttää siltä, että hallinnan koneistomme, vanhuspoliittinen suunnittelu, kehittämistyö ja aina tutkimuskaan eivät tässä kysymyksessä kohtaa ihmisten joka päiväisen elämän moninaisuutta.

Tutkimuksessani etsin syitä tälle hiljaisuudelle yhteiskunnallisista muutoksista kohti kilpailuyhteiskuntaa ja sen ympärille rakentuneis-

ta institutionaalisista diskursseista. Tätä taustaa vasten näyttääkin siltä, ettei omaisettomien vanhojen ihmisten hukkaamisessa sinänsä ole mitään ainutlaatuista. Moni tutkija on tuonut esille, miten niin paljon muutakin tärkeää on hukattu kehitettäessä yhteiskuntaa ja hoivaa talous edellä kilpailukuntoon. Toiset asiat, käsitteet ja ilmaisut mahtuvat näihin diskursiivisiin raameihin paljon paremmin kuin toiset. Se mikä ei näihin raameihin mahdu, jätetään pois, ja ohjelma kirjoitetaan niin kuin ei sitä olisikaan (ks. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000).

Vanhustyön suunnittelussa ja kehittämis-työssä työskentelyä ohjaa usein tieto ja käyttöön halutaan moderneimmat ja uusimpaan tutkimustietoon pohjautuvat toimintatavat. Tämäkin tieto on kuitenkin sosiaalisesti rakentunutta ja organisoitunutta sekä hallintasuhteiden muokkaamaa. Se mikä tänä päivänä tuntuu ainoalta oikealta tavalta ajatella ja toimia, on historiallisesti rakentunutta, ja tulevaisuuden historiaa. On syytä ottaa huomioon, että tämän aikamme ajattelua ohjaavat arvot ovat ennen kaikkea taloudelliset. Kilpailuyhteiskunnan peräänkuuluttamat kehittämisen suunnat ja tavat eivät kuitenkaan ole ainoa tie kehittää hoivaa. Hyvänä vaihtoehtona on edetä luottamalla enemmän hoiva-ammattilaisten ammattitaitoon asiakkaidensa ja työnsä arvioinnissa, ja luomalla edellytyksiä pitkäaikaisille hoitosuh-

teille. Juuri nämä suhteet ovat tärkeitä monille omaisettomille hoivan tarvitsijoille (myös Zechner & Sointu 2009, 197).

Tutkimuksen tehtävänä ei Smithiä mukaillen ole ottaa annettuna ja toistaa hallintakoneiston käsitteitä ja tietoa vaan avata niitä. Lähtemällä liikkeelle jokapäiväisestä elämästä valmiiden teorioiden ja kategorioiden sijaan päästään todellisten ilmiöiden äärelle. (Ks. Smith 1990; 2005.) Työn uudistumisen kannalta tutkimuksen kriittinen tiedonintressi on tärkeä. On hyvä kysyä, onko vanhustyön kehittämisen pohjaksi saatavilla riittävästi tutkittua tietoa, joka on lähtöisin todellisista jokapäiväisen elämän ilmiöistä ja havainnoista. Erityisen tärkeää on kysyä, miten kehittäminen vastaa kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien vanhojen ihmisten tarpeisiin. Tulevaa tapaa toimia rakennetaan hyvin pitkälti kielellisin valinnoin, eikä ole samantekevää mitä vanhustyötä ohjaaviin teksteihin kirjoitetaan ja miten, ja mitä jätetään pois.

Päivi Ahosola, TtM, FT

Sähköposti: paiviahos[at]gmail.com

Sosiaali- ja terveyspolitiikan alaan kuuluvaa väitöskirja "Vanhushoivapolitiikan uusfamilismi: Omaisettomat hoivan tarvitsijat institutionaalisen hallinnan kohteena" tarkastettiin Tampereen yliopistossa 24.8.2018.

Kirjallisuus

- Ahosola P. (2018) Vanhushoivapolitiikan uusfamilismi. Omaisettomat hoivan tarvitsijat institutionaalisen hallinnan kohteena. Acta Universitatis Tamperensis 2401. Tampere: Tampere University Press.
- Heikkinen V., Hiidenmaa P. ja Tiililä U. (2000) Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus. Helsingin Sanomat 13.1.2018. Vanhuksen epäillään kuolleen kotihoidon laiminlyönnin seurauksena Espoossa – hoitajien mukaan päivät ovat täynnä vaaratilanteita.
- Kalliomaa-Puha L. (2017) Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. Gerontologia 3(31), 227–242.
- Ronkainen S., Suikkanen A. & Kunnari M. (2014) Tieteellinen tieto ja tutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä. Teoksessa Muhonen R. & Puuska H-M. (toim.) Tutkimuksen kansallinen tehtävä (s. 67–118). Tampere: Vastapaino.
- Smith D. E. (1990) Texts, Facts and Fertility. Exploring the Relations of Ruling. New York: Routledge.

-
- Smith D. E. (2005) *Institutional Ethnography. A Sociology for People. The Gender Lens Series.* Lanham: Alta Mira Press.
- Tiilikainen E. & Seppänen M. (2017) Lost and unfilled relationships behind emotional loneliness in old age. *Ageing & Society* 37(5), 1068–1088.
- Zechner M. & Sointu L. (2009) ”Kyllä kaks huonoo on paljon rattosampi”. Yksin asuvien vanhojen ihmisten sosiaaliset suhteet ja hoiva Suomessa ja Italiassa. *Gerontologia* 23(4), 189–199.